

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

ПОПОВА Світлана Миколаївна - доктор юридичних наук, професор кафедри загальноправових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ
УДК347.73(477)

В статті розглядається структура фінансових правоотношень, діяльність суб'єктів таких правоотношень, а також аналізуються недоліки в функціонуванні банківської системи України. В роботі доводиться необхідність удосконалення правового регулювання діяльності банків з метою повернення довіри населення і бізнесу до фінансових установ.

Постановка проблеми

Сучасний етап розвитку економіки України потребує удосконалення існуючих форм фінансових правовідносин між суб'єктами господарювання. Наявність розгалуженої системи управління державними фінансами, що є неодмінною умовою для забезпечення стійкого економічного зростання, необхідність ефективного надання фінансових послуг та створення підґрунтя і стимулів для проведення економічних реформ, обумовлюють необхідність додаткових досліджень правового регулювання банківської діяльності.

Стан наукової розробленості

Радикальні зміни, що відбуваються в соціально-економічному житті України, зокрема у фінансовій системі, ставлять на порядок денний питання про новий розвиток адміністративно-правового регулювання взаємовідносин банківської системи з іншими суб'єктами фінансових відносин. Саме тому проблемним питанням розвитку правового регулювання взаємодії банків з іншими

суб'єктами господарювання присвячені праці таких вчених, як Бандурка О.М., Бандурка О.О., Кучерявенко М.П., Матюхіна Н.П., Мельник В.С., Петков С.В., Савченко Л.А., Симов'ян С.В. та інших. Але чимало проблем, пов'язаних з подальшим розвитком взаємодії банків з іншими суб'єктами фінансових правовідносин, поки що залишаються невирішеними. Це пов'язано, насамперед, з недостатнім правовим регулюванням банківської діяльності та втручанням органів державної влади в кредитно-фінансові відносини, які здійснюються банківськими установами.

Метою даної статті є дослідження впливу прийняття нормативно-правових актів України на удосконалення правового регулювання взаємодії банків з іншими суб'єктами фінансових правовідносин та якість кредитування бізнесу й населення.

Виклад основного матеріалу

Порядок виникнення, зміни та припинення фінансових правовідносин регулює фінансове право – галузь права, що регламентує фінансову діяльність, яка пов'язана з процесом збирання, розподілу, перерозподілу і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів у процесі практичного виконання державних завдань.

Оскільки фінансове право є складовою адміністративного права, то фінансовим правовідносинам притаманні всі ознаки ад-

міністративних правовідносин, які в останні роки розвиваються та вдосконалюються на основі нової концепції – концепції публічно-сервісного права, сутність якої полягає в служінні суб'єктів публічної адміністрації та інших суб'єктів правовідносин інтересам людини. Тому правовий обов'язок у фінансових правовідносинах, встановлений законодавцем з метою забезпечення досягнення конкретного суспільно-державного результату, полягає у:

1) задоволенні правових інтересів у фінансовій сфері життя суспільства;

2) сприянні в реалізації та захисті суб'єктивних прав, свобод та інтересів банками будь-якої форми власності, фінансовими установами та іншими фізичними та юридичними особами;

3) забезпеченні реалізації передбачених публічних, державних завдань та функцій певного органу;

4) здійснення допоміжних функцій публічного характеру, спрямованих на забезпечення ефективного виконання суб'єктами публічної адміністрації завдань, передбачених нормами чинного законодавства у фінансовій сфері.

Особливістю фінансових відносин є також те, що вони виникають у площині діяльності тих суб'єктів публічної адміністрації, які є відповідальними за розвиток фінансового ринку нашої держави. Головним суб'єктом публічної адміністрації, який діє у названій сфері, є Кабінет Міністрів України. Відповідно до положень ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України вповноважений забезпечувати проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики [1]. І в усіх фінансових правовідносинах однією із сторін виступає суб'єкт публічної адміністрації, наділений державно-владними повноваженнями, якими є, наприклад, повноваження щодо видання адміністративних актів. Протилежною стороною таких відносин може бути окремий банк, фізична особа, будь-яка інша фінансова установа тощо.

Фінансові правовідносини можуть виникати за ініціативою будь-якого суб'єкта фінансового права. Порушення ж однією із сторін фінансових правовідносин своїх

обов'язків зумовлює її відповідальність не перед іншими учасниками відносин, а перед державою в особі відповідних органів.

Фінансові правовідносини, що виникають між суб'єктами публічної адміністрації та іншими суб'єктами фінансового права (банками, фінансовими установами, фізичними особами тощо), є відносинами, що будуються не лише за методом влади та підпорядкування. Тобто фінансові правовідносини можуть реалізовуватись за методом рівності сторін, що передбачає зобов'язання кожної сторони виконувати приписи правової норми. А спори, що виникають між сторонами фінансових правовідносин, вирішуються як в адміністративному порядку, так і у порядку адміністративного судочинства.

З огляду на вищевказані ознаки фінансових правовідносин, можемо зазнати, що вони виникають, розвиваються та припиняються між великою кількістю суб'єктів суспільних відносин з приводу реалізації їх законних прав та інтересів у фінансовій сфері життя нашої держави.

Фінансові правовідносини можна класифікувати за такими ознаками: за функціональною спрямованістю; за змістом; за характером побудови взаємин між учасниками фінансових правовідносин.

Залежно від функціональної спрямованості фінансові правовідносини поділяються на регулятивні та охоронні.

До регулятивних фінансових правовідносин належать ті, що пов'язані з реалізацією «позитивної» функції адміністративного права у фінансовій сфері. Тобто здійснення організації діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері фінансового ринку, керування підлеглими структурними підрозділами тощо. Регулятивні адміністративно-правові відносини – це суспільні правовідносини, що виникають та діють на підставі правомірної поведінки суб'єктів на внутрішньому організаційному рівні в межах окремих підприємств (компаній, установ).

Правовою основою регулювання фінансових правовідносин виступає Господарський кодекс України [2], що регламентує відносини, які виникають у процесі участі держави та місцевого самоврядування у сфері господарювання, захисту суб'єктів госпо-

дарювання та споживачів від недоброякісної конкуренції. Вказаний документ визначає принципи, форми, види підприємництва, а також суб'єкти господарювання тощо.

Регулятивні фінансові правовідносини поділяються в теорії права на абсолютні й відносні. Така класифікація базується на особливостях способу індивідуалізації суб'єктів. Відносні правовідносини – це такі, в яких уповноваженій особі протистоить певний суб'єкт. Основна маса фінансових правовідносин – відносні правовідносини, що визначені методом владних приписів. До таких належать міжбюджетні правовідносини, відносини зі сплати до бюджету й державних позабюджетних фондів податків і зборів, неподаткових платежів, відносини з формування фінансових фондів бюджетної установи, відносини зі складання, розгляду й затвердження кошторису доходів і видатків. У більшості випадків у відносних фінансових правовідносинах уповноважена особа має право вимоги, яка чітко вказує обов'язок конкретного підпорядкованого суб'єкта.

Охоронні фінансові правовідносини виникають у випадку невиконання їх учасниками норм фінансового права. Охоронні фінансові правовідносини виникають між правопорушником і суб'єктом публічної адміністрації. Вони відрізняються організуючим характером, що передбачає, шляхом застосування заходів впливу, забезпечення належної, правомірної поведінки.

У фінансовому праві охоронні правовідносини виконують допоміжну роль відносно регулятивних, тому в системі фінансових правовідносин вони похідні від регулятивних і їх питома вага відносно невелика, хоча останніми роками у зв'язку з бурхливим розвитком підгалузі податкового, валютного права вони стали займати вагоміше місце в системі фінансових правовідносин. Прикладом охоронних фінансових правовідносин є відносини, що регулюються Положенням про валютний контроль, яке затверджене постановою Правління Національного банку України № 49 [3].

Відповідно до цього Положення банк, який отримав від Національного банку України генеральну ліцензію на здійснення

валютних операцій, зобов'язаний здійснювати контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через вказаний банк. Такий банк повинен виконувати функції валютного контролю, що полягають у запобіганні проведення резидентами і нерезидентами незаконних валютних операцій, та своєчасно інформувати правоохоронні органи про такі факти.

За змістом фінансові правовідносини можна розділити на матеріальні та процесуальні.

Матеріальні фінансові правовідносини складаються на підставі уповноважуючих і заборонних адміністративно-правових норм. Так, відносини між акціонерним банком, який має право займатися певним видом діяльності у фінансовій сфері, і суб'єктом публічної адміністрації, який забезпечує реалізацію цього права шляхом ліцензування, будуть перебувати у статичному стані (залишатися матеріальними) до тих пір, поки акціонерний банк не вважатиме за потрібне реалізувати дане право.

Для виникнення процесуальних фінансових правовідносини необхідна процесуальна норма. Вказані правовідносини виникають, наприклад, під час розгляду та вирішення суб'єктами публічної адміністрації звернень фінансових установ з приводу ліцензування окремих видів діяльності

Відповідно до характеру і побудови взаємин між учасниками відносин фінансові правовідносини можуть бути вертикальними та горизонтальними. Вертикальні – це такі, які виникають між рівнозначними, непідлеглими суб'єктами, які реалізують повноваження у фінансовій сфері. Горизонтальні правовідносини в означеній сфері виникають між підпорядкованими суб'єктами, наприклад, суб'єктом публічної адміністрації та акціонерним банком.

На сьогоднішній день сучасні банківські правовідносини в нашій країні не відповідають вимогам її економічного розвитку. І головним сьогодні, як зазначають фінансові експерти, є повернення довіри населення та підприємницьких кіл до банківської системи України.

Так, згідно з результатами опитування Українського інституту майбутнього, яке

було зроблено наприкінці 2016 року, 57% громадян України не довіряють фінансово-банківській системі, а 25,3% також їй не довіряють, але користуються її послугами через відсутність альтернативи. Повністю задоволені діяльністю вітчизняних банків лише 6,8% українців [3].

Повернення ж довіри населення та бізнесу до національної банківської системи полягає у найскорішому відновленні кредитування. Проте більшість експертів сходиться на тому, що поновити кредитування, як і оживити економіку країни, дуже важко без повернення грошей населення та капіталів, які осіли на офшорних зонах, до банківської системи України. Адже нині 120 млрд. доларів лежать у пересічних громадян удома і не працюють ні на них самих, ні на економіку країни загалом. Ще більше – до 170 млрд. доларів – перебуває в офшорах [3].

Для подолання негативних наслідків у фінансовому секторі, спричинених кризовими явищами в економіці країни, у 2016 році було ухвалено низку законопроектів, які так чи інакше регулюють фінансово-банківський ринок. Перш за все йдеться про Закон України «Про споживче кредитування» [4]. Сьогодні у договорах про надання банками фінансових послуг позивачі є дуже слабкою стороною. Адже такі документи за своєю суттю є договорами приєднання, в яких споживач фінансових послуг не може запропонувати свої умови, а лише пристати на ті, що пропонує фінансова установа. Тому цей Закон [4] встановлює обов'язок кредитодавця надавати та роз'яснювати умови і особливості споживчого кредиту, починаючи від реклами і закінчуючи укладеним договором. У цьому документі на законодавчому рівні обґрунтовано закріплений обов'язок тлумачення неоднозначних умов договору на користь споживача фінансової послуги.

Щоб зміцнити позицію української сторони перед міжнародними фінансовими організаціями, у 2016 році було прийнято закон «Про фінансову реструктуризацію» [5]. На відміну від процедур банкрутства, фінансова реструктуризація дає змогу банкам зайняти активну позицію у врятуванні власної платоспроможності. Адже план реструк-

туризації може передбачати розстрочку, прощення частини боргу, передачу кредиторам права власності на майно боржника, залучення інвестицій, реорганізацію, заміну керівництва тощо. Закон [5] також регламентує введення нових колегіальних органів, які будуть керувати та контролювати процеси реструктуризації.

Завдяки цьому закону банки зможуть зменшити кількість проблемних кредитів та скерувати кошти на кредитування економіки країни. На думку керівництва Національного банку України, цей документ дасть змогу банкірам погасити до 25% корпоративних боргів [6].

Зміцненню довіри до фінансових установ сприяє й той факт, що дедалі частіше суди України стали приймати рішення, спрямовані на задоволення вимог пересічних громадян. Так, у 2015 році під час розгляду справи Вищий спеціалізований суд України (ВССУ) ухвалив рішення, згідно з яким будь-хто із вкладників банків може добитися справедливості та відсудити моральну й матеріальну шкоду, заподіяну фінансовою установою в разі прострочення щодо видачі депозиту – пеню 3% за кожен день прострочення. Але, на думку експертів, такі рішення повинен виносити не суд, а такі умови кредитування повинні бути предметом договірних відносин між клієнтом та його фінансовим партнером, що й буде сприяти розвитку більш якісного правового регулювання взаємодії банків з іншими суб'єктами фінансових правовідносин. Адже фінансові установи самі ніколи цього не робитимуть, а на національному ринку фінансових послуг ще існує багато установ, що не зовсім чесно поводяться зі своїми клієнтами.

Висновки

Існування ефективної системи управління державними фінансами є неодмінною умовою для проведення всіх реформ у нашій країні та збереження стійкого зростання її економіки.

Правовий обов'язок фінансових правовідносин полягає в реалізації та захисті суб'єктивних прав, свобод та інтересів банків будь-якої форми власності, фінансових установ та інших фізичних і юридичних осіб.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається структура фінансових правовідносин, діяльність суб'єктів таких правовідносин, а також аналізуються недоліки у функціонуванні банківської системи України. У роботі доводиться необхідність удосконалення правового регулювання діяльності банків з метою повернення довіри населення та бізнесу до фінансових установ.

Ключові слова: фінансове право, структура фінансових правовідносин, фінансово-банківська система, правове регулювання банківських правовідносин

Законодавче регулювання індивідуальних умов договірних відносин між клієнтами та банками сприяє розвитку якісного правового регулювання взаємодії фінансових установ з іншими суб'єктами правовідносин.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30.-Ст.141.
2. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р. // [Електронний ресурс]

SUMMARY

The article deals with the structure of financial legal relations, the activity of subjects of such legal relations, as well as analyzes the shortcomings in the functioning of the banking system of Ukraine. The work needs to improve the legal regulation of banks' activities in order to restore the confidence of the population and business to financial institutions.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page12>.

3. Які банківські виклики провокує сьогодні // Урядовий кур'єр. – 2017. – 23 травня.

4. Про споживче кредитування: Закон України № 1734-VIII від 15.11.2016 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>

5. Про фінансову реструктуризацію: Закон України №1414-VIII від 14.06.2016 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1414-19>

6. Законодавчий тест на фінансову довіру // Урядовий кур'єр. – 2017. – 13 січня.